

FILOZOFISKĀ SOCIOLOĢIJA LATVIJĀ

Antoloģija studentiem

Sastādītājs: Andris Vilks

Rīga – 2008

SATURS

Priekšvārds	4
--------------------------	----------

Teodors Celms

Patiesība un šķitums

Socioloģija kā īpatnēja sabiedriska zinātne.....	7
--	---

Kas ir patiesība.....	11
-----------------------	----

Pauls Jurevičs

Pretstatu pasaule

Komunisma un kristiānisma sarežģītās attiecības	15
---	----

Variācijas par moderno cilvēku

Latviskais pasaules skatījums.....	43
------------------------------------	----

Cilvēka cieņa	61
---------------------	----

Modernais cilvēks.....	92
------------------------	----

Paaudžu un pasaules uzskatu konflikti.....	123
--	-----

Pēteris Strods

Akvinas Toms

Sv. Toma īskoti socioloģijā	145
-----------------------------------	-----

Konstantīns Raudive

Pārpersonīgais un presonīgais

Kultūras un civilizācijas konflikts	149
---	-----

Nenoliegsim savu vakardienu ar tās ideāliem, jo tā atkal viegli var kļūt rītdiena.

Pauls Jurevičs

PRIEKŠVārds

Jēdziens “filozofiskā socioloģija” visbiežāk tiek saistīts ar vācu filozofa un sociologa Georga Zimmela vārdu, kaut gan filozofijas vēsture liecina, ka jebkurš ievērojams filozofs jebkurā laikmetā lielākā vai mazākā mērā vienlaikus ir bijis arī sociologs.

Latvija šādā skatījumā nav izņēmums. Arī mēs varam lepoties ar filozofiem, kuri risinājuši būtiskus socioloģiskus jautājumus. Šīs Antoloģijas sastādītāja redzējumā to spilgti apliecina T.Celma, P.Jureviča, P.Stroda un K.Raudives radošā darbība.

Jāpiezīmē, ka filozofiskās socioloģijas tematika nav vienīgi vēsturiska garīga vērtība. Kopā ar Lolitu Vilku sarakstītajā rakstā “Eiropas klasiskās sociāli humanitārās zinātnes pamatproblēmas globalizācijas kontekstā” šīs Antoloģijas sastādītājs atzīmē: “Starp sociālajām un humanitārajām zinātnēm nav iespējams novilkt nepārkāpjamu robežu. Drīzāk gan otrādi: klasiskā tradīcija liecina par pretējo, proti, ka zinātniskie meklējumi sociālā un humanitārā sfērā pārklājas...

Respektējot klasisko tradīciju kā fundamentālu Eiropas zinātnisko un kultūras vērtību, var apgalvot, ka... sociālās un humanitārās zinātnes jāaplūko kā vienots, sistēmiski organizēts veselums.

Kā šo veselumu ietekmē mūsdienu globalizācijas procesi? Īsi izsakoties, globalizācijas ietekme šādā skatījumā ir visumā negatīva. Eiropas klasiskā sociāli humanitārā zinātne nav kļuvusi un, šķiet, arī nekad nekļūs par globālā tirgus precī...

Līdz ar to, runājot par Eiropas klasiskās sociāli humanitārās zinātnes pamatproblēmu globalizācijas kontekstā, centrālais jautājums ir par tādas zinātniskās patiesības koncepcijas saglabāšanu un aizsardzību sociālajā un humanitārajā jomā, kas kā tieši Eiropai raksturīga garīgā vērtība spētu stāvēt pretī tirgus ekonomikas nesaudzīgajiem uzbrukumiem”¹

Tikko pateiktais vistiešākajā veidā attiecas arī uz Latviju. Arī mums vajadzētu saglabāt mūsu domātāju radītās vērtības, tajā skaitā sociāli humanitārajā jomā, jo mūsu nacionālā pašapziņa vismazāk balstās “lietussargu revolūcijās”. Būtisks priekšnoteikums, lai mēs sevi saglabātu Eiropā un pasaulē kopumā, ir uzmanības koncentrēšana ne tikai uz vispasaules, bet arī uz mūsu vēsturiskajām vērtībām, kuras izpaužas arī kā mūsu domātāju versijas par filozofiskās socioloģijas jautājumiem.

---

¹ A.Vilks, L.Vilka. Eiropas klasiskās sociāli humanitārās zinātnes pamatproblēma globalizācijas kontekstā. // RSU Zinātniskie raksti: 2006. gada sociālo zinātņu pētnieciskā darba publikācijas. – Rīga: RSU, 2007, 109. lpp.

TEODORS CELMS
(1893-1989)

PATIESĪBA UN ŠĶITUMS

R.: Valtera un Rapas akc. sab. apgāds, 1939. – 372 lpp.

Socioloģija kā īpatnēja sabiedriska zinātne

Socioloģija ir viena no sabiedriskām (jeb sociālām) zinātnēm, t.i. no zinātnēm par sabiedrību. Kā pārējās minamas valsts zinātne, tiesību zinātne, tautsaimniecības zinātne. (Pēdējo mēdz saukt arī par politisko ekonomiju.)

Socioloģija nestāv vienkārši blakus pārējām sabiedriskām zinātnēm, bet gan atrodas pavisam īpatnējā attiecībā pret tām. Tas izprotams sekojoši. Katra no šīm pārējām sabiedriskām zinātnēm ir tādā ziņā speciāla sabiedriska zinātne, ka tā nepētī vis sabiedrību kā veselo, bet piegriežas kādai vienai sabiedrības pusei: valsts zinātne interesējas par valstiskām līnijām sabiedriskā dzīvē, t.i. par sabiedrisko dzīvi tiktāl, cik tā ir spaidu kārtā organizēta (jo valsts... ir spaidu kārtā organizēta sabiedrība); tiesību zinātne no sabiedrības kā veselā izceļ tiesiskās attiecības; tautsaimniecības zinātne pētī sabiedriskās saimniecības faktus. Tā kā nevar būt valsts, kas pastāvētu neatkarīgi no sabiedriskās saimniecības, un nevar būt sabiedriskās saimniecības, kas pastāvētu ārpus tiesiskās iekārtas, tad valsts zinātnē neizbēgami jārunā arī par tautsaimniecību, tautsaimniecības zinātnē – par tiesībām u.t.t., t.i. katrā speciālā sabiedriskā zinātnē jāskar arī parādības, kas iederas citu sabiedrisko zinātņu joslās. Tomēr katra no sabiedriskām zinātnēm padara tikai kādu vienu joslu sabiedrības veselā par savu speciālobjektu, pārējās skardama tikai tiktāl, cik tas vajadzīgs tās speciālā uzdevuma veikšanai.

Lai cik tālu arī ietu sabiedrības atsevišķo parādību (valstisko, tiesisko, tautsaimniecisko) pētīšanā, viens uzdevums vienmēr paliek neveikts, proti – neiztirzāta paliek sabiedrība

kā nedalāms veselais, kas īpatnējā veidā apvieno sevī valstiskās, tiesiskās un tautsaimnieciskās parādības. Skaidrs tā tad, ka bez speciālām sabiedriskām zinātnēm vajadzīga vēl kāda cita zinātne, kas tādā ziņā būtu vispārīga sabiedriska zinātne, ka tā pētītu sabiedrību kā veselo, kurā atsevišķas sabiedriskas parādības ieietu tikai kā nepatstāvīgi komponenti. Tāda zinātne arī būtu socioloģija.

[255. - 256. lpp.]

Sabiedrisko zinātņu attīstība īsumā raksturojama sekojoši. Valsts zinātnei pamatus liek senie grieķi; tiesību zinātnei – senie romieši; tautsaimniecības zinātnes nevarīgi sākumi gan jau ir 16. un 17. gadsimtos, bet īstā un paliekošā nozīmē tā tiek nodibināta tikai 18. gadsimtā; socioloģijas pamatu likšana notiek tikai 19. gadsimta pirmā pusē. Lai pareizi saprastu aprādīto kārtību sabiedrisko zinātņu attīstībā, jāievēro, ka atsevišķas zināšanas par sabiedrību, kādas sastopamas jau sen pirms katras sabiedriskās zinātnes, vēl nav tas pats, kas sabiedriskā zinātne. Savā idejā, t.i. pēc sava ideālā uzdevuma ņemta, katra zinātne ir patiesu un pietiekoši pamatotu spriedumu sistēma par kādu noteiktu esošo, kas tad saucas šīs zinātnes priekšmets. Par kādas zinātnes dzimšanas momentu tāpēc jāuzskata laiks, kad pirmo reizi tiek mēģināts noskaidrot tās priekšmetu, kā arī pietiekoši pamatot un savest sistemātiskā kārtībā visus spriedumus par šo priekšmetu.

[256. lpp.]

Attiecībā uz socioloģiju to pirmo reizi ir veicis franču pētnieks Ogists Konts (Auguste Comte...), kāpēc viņš arī tiek uzskatīts par socioloģijas kā vispārīgās sabiedriskās zinātnes dibinātāju. Viņš pats arī konstruējis vārdu “socioloģija”. (Te ir vietā brīdinājums no samaiņas, kāda var rasties uz vārdu izrunas līdzības pamata, proti – no minētā Konta samaiņas ar

1804. gadā mirušo vācu filozofu Kantu, kura domas arī bieži tiek aprādītas sabiedriskās zinātnēs.)

Socioloģija tā tad ir daudz jaunāka par valsts, tiesību un tautsaimniecības zinātnēm un, jādomā, arī visgrūtākā no sabiedriskām zinātnēm. Tāpēc nav brīnums, ka lai gan socioloģiskā literatūrā jau sasniegusi grandiozus apmērus, tomēr nav vēl pilnīgas vienprātības ne pašas socioloģijas priekšmeta izpratnē, ne arī pētnieciskos rezultātos. Tāpēc ir svarīgi īsumā iepazīties ar paša Konta uzskatiem, kam socioloģijā bijusi pamatlicēja loma un liela loma vēl arvien ir tagadnē.

Konts kā pirmais izsaka domas par tādas sabiedriskās zinātnes nepieciešamību, kas pētītu sabiedrību kā veselo, kurā atsevišķās parādības iekļaujas kā komponenti. Viņam jau ir pilnīgi skaidrs, ka atsevišķas sabiedriskas parādības ir visciešākā sakarā vienas ar otrām. Tādu parādību iekļaušanos sakara vienībā sauc par “konsensu” (lat. consensus = saskaņa) un ietver tajā arī garīgo kultūru. Tas ir ļoti svarīgi, jo, kā vēlāk tiks aprādīts, kultūras laikmeta sabiedrībā garīgā kultūra ieiet kā viena no uzbūves plāksnēm. Vienā ziņā gan Konts bija vēl nepietiekoši tālredzīgs: viņš nespēja pietiekoši novērtēt saimniecisko (ekonomisko) pusi sabiedrības dzīvē, kuru tad vēlāk pārspīlēti izcēla tā sauc. ekonomiskais materiālisms jeb marksistiskā teorija.

[256. - 257. lpp.]

Sīkāk Konta uzskati par socioloģiju raksturojami sekojoši.

- 1) Pēc savas metodes, t.i. pēc veida, kā tā var veikt savu uzdevumu, socioloģijai jābūt stingri empīriskai jeb pieredzes zinātnei, kuras vienīgais pamats tās spriedumu veidošanā ir pati sabiedrisko parādību pieredze.
- 2) Socioloģijai jābūt arī tīri teorētiskai zinātnei, t.i. zinātnei, kas pētī sabiedrību tīros izziņas nolūkos.

Tas nenozīmē, ka tās sasniegumus nevarētu vēlāk izlietot arī praktiski. Taisni otrādi: Konts domāja, ka katrus teorētiskas zinātnes rezultātus vēlāk var izlietot dzīves praksē. Tāpēc viņš domāja arī, ka socioloģiskie pētījumi kādreiz varēsot kļūt par tikpat drošu pamatu sabiedrības pārveidošanai (tā sakot – sociālai tehnikai), cik dabas zinātniskie pētījumi ir jau kļuvuši par pamatu dabas pārveidošanai (t.i. uz dabu attiecīgai tehnikai, citādi sakot: ķermeniskās pasaules tehnikai). Tik grandiozām Konta cerībām gan nebija lemts piepildīties... 3) Socioloģijai jābūt nevis vēsturiskai zinātnei par vienreizējiem sabiedriskiem notikumiem pagātnē, bet gan tai jāmeklē vispārīgi sabiedriskās iras likumi. Tagadnes terminoloģijā to varētu izteikt tā: socioloģijai jābūt nevis individualizējošai, bet ģeneralizējošai zinātnei. 4) Socioloģijai jāpētī kā sabiedrības kārtība, tā arī tās progress. Mūsu dienu terminoloģijā būtu izdevīgāki teikt: socioloģijai jāpētī kā sabiedrības uzbūve, tā arī attīstība. Mācība par sabiedrisko uzbūvi Kontam saucas sociālā statika, mācība par sabiedrības attīstību – sociālā dinamika. Un tā kā socioloģija viscaur pētī sabiedriskās dzīves vispārīgas likumības (nevis atsevišķus gadījumus, kā vēsture), tad – apvienojot šo 4. punktu ar iepriekšējo 3. – var teikt, ka socioloģijai jāatrod kā sabiedrības uzbūves, tā arī sabiedrības attīstības likumi. Ka sabiedriskā dzīve viscaur pakļauta nelaužamiem iras likumiem (t.i. likumiem, kas – līdzīgi dabas likumiem – nav vis cilvēku gribas doti, bet pastāv neatkarīgi no katras gribas), par to Konts bija nesatricināmi pārliecināts. Viņam pieder izteiciens: “Es pierādīšu ar faktiem, ka cilvēku sugas attīstībai ir tikpat nelaužami likumi kā akmens krišanai.” (...Arī šī Konta pārliecība bija pārspīlēta...)

Kopsavilkumā par Og. Konta uzskatiem var teikt sekojošo: socioloģiju viņš saprata kā tīri teorētisku zinātnei par sabiedrisko parādību konsensu, kurai jādibinās vienīgi uz pieredzes un

jāuzstāda kā sabiedrības uzbūves, tā arī attīstības likumi. Īsā un modernā terminoloģijā: Socioloģija tika domāta kā empīriskā un tīri teorētiskā zinātne par sabiedrības kā veselā uzbūves un attīstības likumiem. Tādai socioloģijas izpratnei ir bijusi liela loma socioloģijas vēlākā attīstībā.

[257. - 258. lpp.]

Kas ir patiesība?

Ar socioloģismu patiesības problēmā jāapzīmē uzskats, kas patiesības nozīmību mēģina iztulkot kā atkarīgu no sabiedriskiem grupējumiem, citādi sakot, kas apgalvo, ka patiesības, kas nozīmīgas vienas grupas pārstāvjiem, var izrādīties nenozīmīgas, t.i. būt aplamības citas grupas robežās. Tāds socioloģisms izpaužas arī pazīstamajā mācībā par “šķiru patiesībām”. Ka tāds uzskats nepareizs, tas viegli parādams pie kuras katras patiesības, piem., kaut pie augstāk jau minētās Pitagora teorēmas un pie patiesības spriedumā, ka 1937. g. 10. sept. starp Latvijas universitātes veco ēku un Nacionālo operu atradās kanālis. Nevar taču būt neviena lai cik arī mistiskas šķiras pārstāvja, kas šīs patiesības varētu padarīt par aplamībām, kam tās nebūtu nozīmīgas. Ja socioloģisma uzskati patiesības izpratnē tomēr varējuši plašās masās spēlēt zināmu lomu, tad tām ir savi saprotami cēloņi. Šie uzskati visvairāk izplatījās jau minētā veidā – kā mācība par “šķiru patiesībām”, un izplatījās tai laikā, kad sabiedrisko grupu starpā sāka rasties augstsprieguma cīņas un pat pilsoņu kari. Katrā cīņas atmosfērā priekšplānā atrodas vērtētāji, nevis teorētiskie (t.i., uz vērtībām, nevis uz esošo attiecīgie) spriedumi – teorētiskos te izlieto tikai kā līdzekļus zināmu vērtību realizācijai. Un tā kā pretējas sabiedriskas grupas izgāja cīņā ar pretējiem vērtējumiem (sabiedriskās “šķiras” jau izprata galvenām kārtām kā tādas,

kas atrodas saimniecisko interešu pretstatā vienas otrām), tad arī – sajaucot vērtību uzskatus ar teorētiskiem uzskatiem – jo viegli varēja rasties un gūt milzīgus panākumus (gan tikai ārfilozofiskās aprindās) “šķiru patiesības” mācība. Bez šī – tikai noteiktā vēsturiskā situācijā sevišķi darbīgā – cēloņa par labu socioloģisma uzpeldēšanai plašās aprindās darbojas vēl otrs cēlonis, kas vienmēr darbīgs, proti: patiesības sajaukums ar tās pārdzīvojumiem. Šie patiesības pārdzīvojumi, protams, ne tikai katrā sabiedriskā grupā savi, bet savi katram šīs grupas pārstāvim un pat dažādi vienam un tam pašam subjektam dažādos laikos. Patiesības pārdzīvojumi, būdami psihiskas realitātes, ir viscaur iekļauti reālās norises sakarībās un maiņās, ir ne tikai psiholoģisku, vēsturisku u.c., bet neapšaubāmi arī augstākā mērā tīri socioloģisku apstākļu noteikti. Bet viss tas neattiecas uz pašu patiesību kā sprieduma saskaņu ar priekšmetu, kas vai nu ir – un tad visiem tā pati, vai arī nav – tad nav nevienam, t.i., tad patiesības vietā jau ir aplamība.

[29. - 30. lpp.]

Vispēdējā laikā ir šad tad atskanējuši uzskati, kuri būtu jāapzīmē par nacionālismu, etatismu un rasismu patiesības problēmā un no kuriem pirmais grib patiesības nozīmībai vilkt nacionālas, otrs valstiskas (etatiskas – franču état = valsts), trešais – rasiskas robežas, citādi sakot, no kuriem pirmais domā, ka dažādām tautām, otrs – dažādām valstīm, trešais – ka dažādām rasēm var būt dažādas patiesības. Šiem uzskatiem ir tā pati nelaime, kas socioloģismam: pamatos te guļ vērtību spriedumu sajaukums ar spriedumiem par esošo, kā arī patiesības sajaukums ar tās pārdzīvojumiem. Līdzība pie tām tāda, ka kamēr socioloģisma uzskatus galvenokārt sekmēja sabiedrisko šķiru cīņas, nacionālismu, etatismu un rasismu patiesības problēmā radīja tautu, valstu un rasu lielais spriegums tagadnē. Kā pirmā, tā arī pēdējos trīs gadījumos patiesības

nozīmību mēģina iztulkot kā atkarīgu no zināma aprobežota cilvēku vairuma. Atšķirība tikai tā, ka šis cilvēku vairums ir te atsevišķa sabiedriska šķira, te tauta, te valsts, te vesela rase. Tāpēc arī speciāla kritika pēdējiem trim uzskatiem ir lieka.

[30. - 31. lpp.]

PAULS JUREVIČS
(1891-1981)

PRETSTATU PASAULE

R.: Grāmatu Draugs, 1973. – 245 lpp.

Komunisma un kristiānisma sarežģītās attiecības

1. Seno un moderno komunistisko mācību dažādie pamatojumi

KRISTIETĪBAS un komunisma attiecības ir komplicētākas, nekā tās parasti attēlo. Tās nav vienīgi konkurences un opozīcijas attiecības, bet ir arī, starp citu, atkarības attiecības. Ja nebaidās paradoksa, tad var teikt, ka no zināma viedokļa komunisms ir kristiānisma produkts, vai vismaz, ka bez kristiānisma nebūtu arī m o d e r n ā komunisma. Mēs pasvītrojam – m o d e r n ā komunisma, jo komunisms ir bijis pazīstams arī pat priekš kristietības.

[91. lpp.]

Tiešām, ir visādi komunisma veidi, un katram no tiem ir savas iezīmes un savs īpatnējs pamatojums. Ir, piemēram, ziņas, ka dažos gadījumos senkristīgās draudzēs izveidojās sava veida komunisms – visu draudzes locekļu mantas kopība. Bet cēloņi šim komunismam nebija nedz ekonomiski, nedz pat ētiski. Kristīgās draudzes tai laikā dzīvoja tuvas Kristus atkalatnākšanas gaidās un nojautās, viņu skati bija pievērsti mūžībai, un no mūžības viedokļa laicīgā manta bija visnevērtīgākā lieta. Viņi negribēja mantas pārdalīšanu un kopību kādas taisnības vārdā, lai visi varētu pietiekami baudīt dzīvi – nē, gluži pretēji: mantu kā tīkamas dzīves priekšnosacījumu tie vienkārši nicināja, jo tie nicināja jau pašu laicīgo dzīvi, kas žilbinošos mūžīgās dzīves staros saruka savā vērtībā līdz pilnīgam nenožīmīgumam.